

**Voor dit examen zijn maximaal 57 punten te behalen; het examen bestaat uit 29 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.
Voor de uitwerking van vraag 21 is een uitwerkbijlage toegevoegd.**

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Werklozen stromen in en uit

In een land bestaat werkloosheid. Dat betreft echter niet steeds dezelfde mensen.

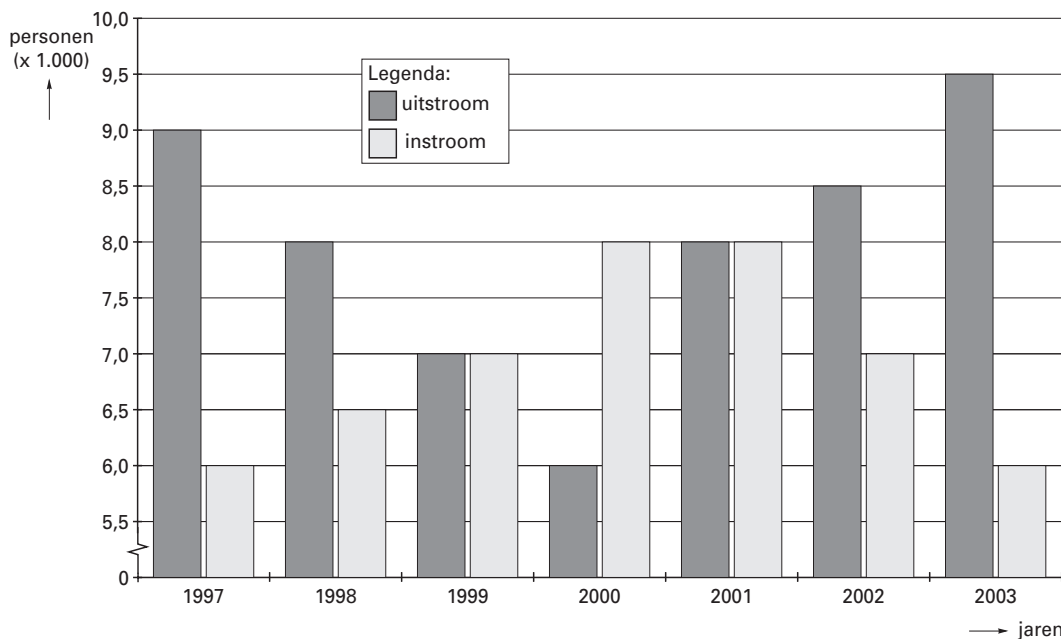
Zoals figuur 1 laat zien vindt een deel van de werklozen werk (de uitstroom), terwijl andere mensen juist werkloos worden (de instroom).

figuur 1

In figuur 2 zijn cijfers betreffende de instroom en uitstroom in dit land weergegeven. Deze cijfers geven informatie over de conjuncturele situatie in dit land.

figuur 2

- 2p **1** Was eind 2001 de werkloosheid groter dan, kleiner dan of gelijk aan de werkloosheid begin 2001? Verklaar het antwoord.
- 2p **2** Kan uit figuur 2 worden afgeleid hoeveel personen eind 2003 werkloos waren? Verklaar het antwoord.
- 2p **3** Wijzen de cijfers in figuur 2 voor de jaren 2001 tot en met 2003 op een economische opleving of op een economische neergang? Verklaar het antwoord.

Opgave 2

Dollarkoers op drift

Het Europese bedrijf Conotech koopt in de Verenigde Staten van Amerika (VS) elektronica-producten die in de eurolanden worden verkocht. Conotech moet de leveranciers in dollars betalen.

Het Europese bedrijf Voltax produceert fotomaterialen die op de Amerikaanse markt worden verkocht. De afnemers moeten Voltax in euro's betalen.

Zowel Conotech als Voltax ondervinden gevolgen van de ontwikkeling van de koers van de dollar.

In een bepaald jaar dreigt de inflatie in de VS toe te nemen waarop de Amerikaanse centrale bank reageert met een aanpassing van de rentetarieven. De Europese Centrale Bank (ECB) ziet in dat jaar geen reden de rente te veranderen. In het begin van dat jaar bedraagt de dollarkoers € 1,10 en aan het einde van dat jaar € 1,18. Deskundigen schrijven deze koersstijging van de dollar toe aan het gevoerde rentebeleid.

De inflatiedreiging in de VS heeft geleid tot een ...(1)... van de rente in de VS, waardoor beleggen in de VS ...(2)... werd en op de valutamarkt ...(3)... dollars toenam, zodat de dollar ...(4)....

- 2p **4** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?
- bij (1) verhoging / verlaging
bij (2) aantrekkelijker / minder aantrekkelijk
bij (3) de vraag naar / het aanbod van
bij (4) apprecieerde / deprecieerde
- 2p **5** Leg uit dat door de koersstijging van de dollar de winst van Conotech kleiner kan worden.
- 2p **6** Leg uit dat door de koersstijging van de dollar de afzet van Voltax groter kan worden.

Opgave 3

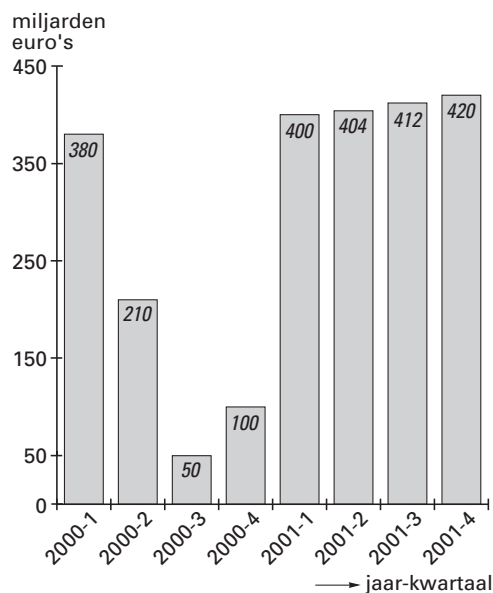
Herleefde spaarzin

In een land was in 2000 sprake van een bestedingsgolf waardoor de particuliere besparingen inzakten. In 2001 sloeg het economische klimaat om en dreigde er zelfs een recessie te ontstaan. Ondanks de lage economische groei nam de inflatie toe. Deze ontwikkeling stelde het consumentenvertrouwen*) zwaar op de proef. De particuliere besparingen namen in 2001 toe, ondanks de lage rente op spaarrekeningen van gemiddeld 3,2%.

*) het vertrouwen van consumenten in de toekomst dat invloed heeft op de bereidheid van consumenten om bestedingen te doen

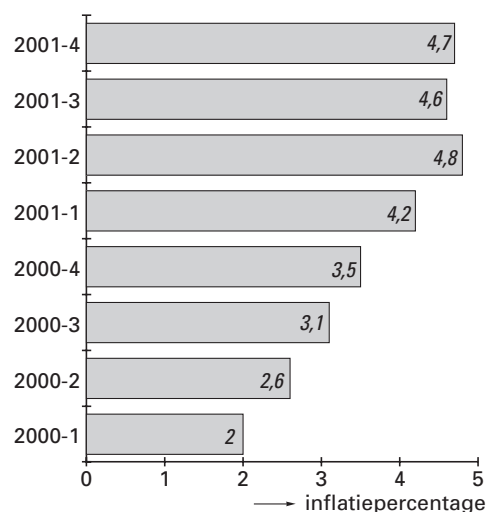
figuur 3

tegoed op particuliere spaarrekeningen aan het einde van het kwartaal

figuur 4

inflatie (prijsstijging ten opzichte van het overeenkomstige kwartaal van vorig jaar)

- In de tekst komt de functie van geld als spaarmiddel tot uitdrukking.
- 2p **7** Noem twee andere functies van geld.
- 1p **8** Welke conclusie kan men trekken op basis van figuur 3?
Kies één van de onderstaande antwoorden.
- In het kwartaal 2001-4 is 8 miljard euro op spaarrekeningen gestort.
 - In het kwartaal 2001-4 is 8 miljard euro van spaarrekeningen opgenomen.
 - In het kwartaal 2001-4 is 8 miljard euro meer op spaarrekeningen gestort dan opgenomen.
 - In het kwartaal 2001-4 is 8 miljard euro minder op spaarrekeningen gestort dan opgenomen.
- 2p **9** Leg uit hoe een afnemend consumentenvertrouwen kan leiden tot een toenemend spaartegoed van particulieren.

Hieronder staan vier uitspraken over de reële rente in 2001:

uitspraak 1

De reële rente is positief want het rentepercentage is groter dan nul.

uitspraak 2

De reële rente is positief want de particuliere besparingen nemen toe.

uitspraak 3

De reële rente is negatief want er is sprake van een lage rentevergoeding.

uitspraak 4

De reële rente is negatief want het rentepercentage is lager dan de inflatie.

- 1p **10** Welke uitspraak is juist?

Opgave 4

uit een krant:

Welvarend Drenthe

Drenthe is een provincie met veel natuurschoon, ruimte en rust: bijna driekwart van de provincie is landelijk gebied. In de rest van Nederland is dat iets meer dan de helft. Gaat al dat natuurschoon niet ten koste van de welvaart van de 468.000 Drentenaren? Dat valt te bezien.

Tussen 1995 en 2000 groeide het nationale product van Nederland met 17% en het Drentse provinciale product met slechts 10%. In de genoemde periode nam de bevolking in Nederland met 2,8% toe en nam de bevolking van Drenthe met 1,9% af. In 2000 was de participatiegraad¹⁾ in Drenthe 62% tegenover 64% in Nederland; de werkloosheid²⁾ lag in Drenthe toen met 4,8% boven het landelijk gemiddelde van 3,6%.

In 2000 bedroeg het besteedbare inkomen per Drentenaar € 20.900. Dat is minder dan de € 22.000 die de gemiddelde Nederlander te besteden had. De afgelopen jaren groeide het besteedbare inkomen per Drentenaar procentueel echter meer dan dat van de gemiddelde Nederlander.

¹⁾ beroepsbevolking in procenten van de bevolking van 15-64 jaar

²⁾ in procenten van de beroepsbevolking

Hieronder staan drie uitspraken over Drenthe:

uitspraak 1

In 2000 is het provinciale product per Drentenaar met meer dan 10% gestegen ten opzichte van 1995.

uitspraak 2

In 2000 zijn 4,8% van 468.000 = 22.464 Drentenaren werkloos.

uitspraak 3

Als de groei van het besteedbare inkomen niet verandert, zal het besteedbare inkomen per Drentenaar in de toekomst groter zijn dan dat van de gemiddelde Nederlander.

3p **11** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Bas en Anita discussiëren over de vraag of de Drentenaren in 2000 welvarender zijn dan de andere Nederlanders. Bas vindt van niet, Anita vindt van wel. Beiden hanteren blijkbaar een andere definitie van het begrip welvaart.

1p **12** Geef een verklaring voor de opvatting van Bas.

1p **13** Geef een verklaring voor de opvatting van Anita.

Opgave 5

Tennisclub 'De Broekhoek' gaat uitbreiden

Tennisvereniging 'De Broekhoek' heeft 500 leden. Dat zouden er veel meer kunnen zijn, want er staan 300 mensen op de wachtlijst. Het probleem is dat het tennispark op bepaalde uren overbezet is. 'De Broekhoek' werkt daardoor niet kostendekkend. Het gemeentebestuur vult met een subsidie het tekort aan.

Het verband tussen het ledental (Q), de totale kosten (TK in euro's) en de totale opbrengsten (TO in euro's) is als volgt:

$$TK = 20Q + 100.000$$

$$TO = 180Q$$

2p **14** Bereken het subsidiebedrag dat de gemeente aan 'De Broekhoek' betaalt.

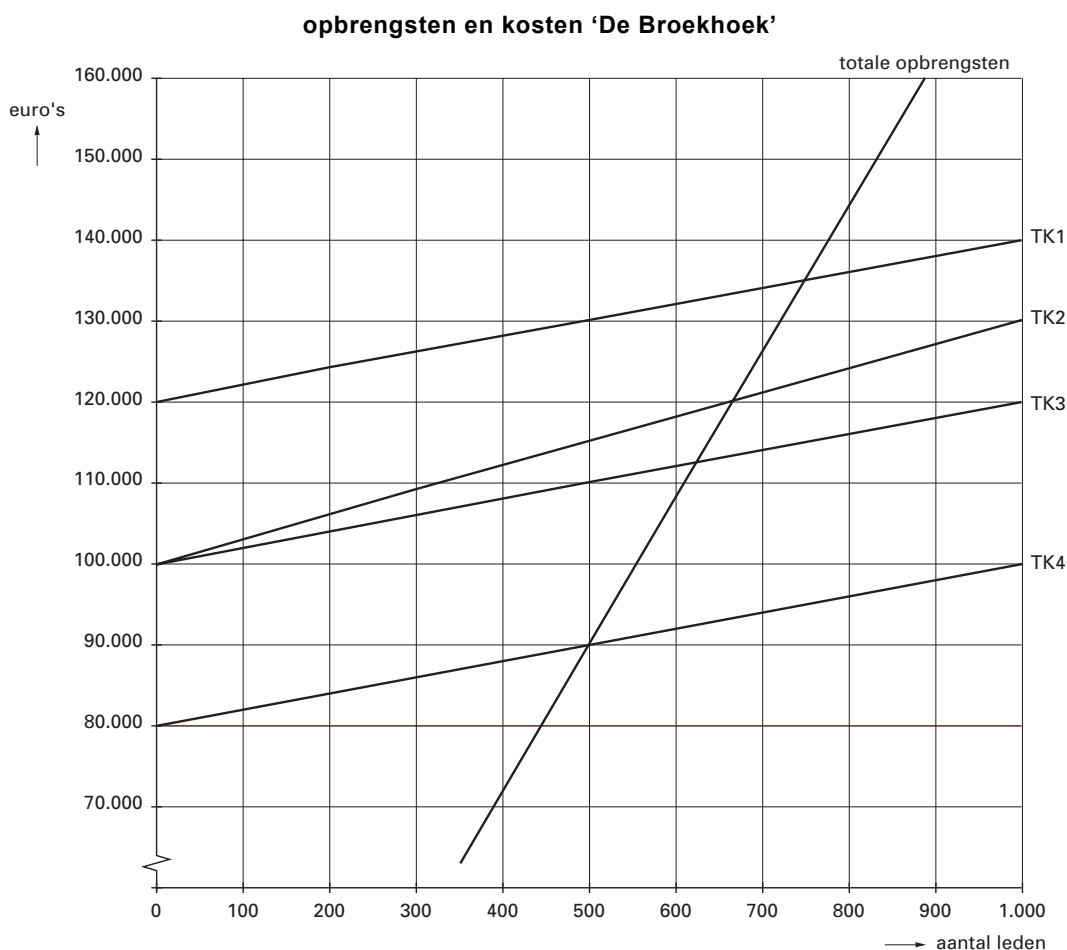
Het capaciteitsprobleem wordt aangepakt met een elektronisch pasjessysteem. Leden kunnen voor bepaalde uren baanruimte reserveren waardoor 200 mensen, die nu op de wachtlijst staan, kunnen worden toegelaten. Dit systeem kost € 20.000 per jaar. Het lidmaatschapsgeld blijft ongewijzigd.

In figuur 5 zijn de totale-opbrengstenlijn en vier totale-kostenlijnen getekend.

2p **15** Welke van de vier TK-lijnen is de totale-kostenlijn na invoering van het pasjessysteem?

2p **16** Werkt 'De Broekhoek' na invoering van het pasjessysteem kostendekkend? Verklaar het antwoord.

figuur 5

Opgave 6

Het is hier fantastisch!

De familie Kip viert elke zomer ergens in Europa vakantie. Het daarvoor beschikbare bedrag wordt helemaal opgemaakt. In 1995 was dat bedrag € 3.000. De familie Kip past dat bedrag elk jaar aan op basis van de Nederlandse consumentenprijsindex (cpi) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In 2003 gaat de familie op vakantie in Portugal. Tijdens de vakantie wordt er niet gekookt en gaat de familie elke dag in een restaurant eten. Bij een vakantie in Nederland zou dat € 50 per dag kosten.

tabel 1

consumentenprijsindex in Nederland (1995 = 100)			
artikelgroep	wegingsfactor	prijsindex 2002	prijsindex 2003
voeding	18	108	111
kleding	6	105	104
huisvesting	34	116	121
recreatie en vervoer	22	107	110
overige	20	104	107
totaal	100	...	113

tabel 2

consumentenprijsindex van enkele artikelgroepen in 2003 (gemiddelde Europese Unie = 100)				
	melk, kaas en eieren	alcohol en frisdrank	gezondheidszorg	restaurant
Nederland	91	90	75	98
Portugal	89	64	86	68

- 1p **17** Hoe heet het onderzoek op basis waarvan het CBS de wegingsfactoren vaststelt?
- 2p **18** Bereken de consumentenprijsindex voor Nederland in 2002.
- 2p **19** Bereken het beschikbare bedrag van de familie Kip voor de vakantie in 2003.
- 2p **20** Is de familie Kip met eten in een restaurant in Portugal goedkoper of duurder uit dan in Nederland? Verklaar het antwoord.

Opgave 7

De meidengroep en de Lorenzcurve

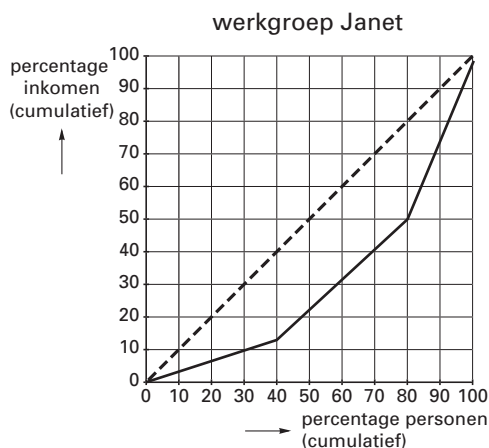
Tijdens een economieles maken werkgroepen van elk vijf leerlingen een Lorenzcurve van de inkomensverdeling van hun eigen groep. Een van die groepen bestaat uit vijf meiden. Ze hebben vastgesteld over welk bedrag ze gemiddeld per maand beschikken en dat in tabel 3 opgeschreven.

tabel 3

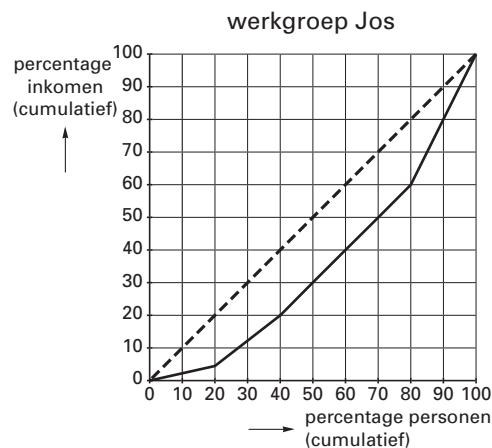
naam	gemiddeld maandbedrag
Mieke	€ 150
Elke	€ 300
Maïke	€ 225
Mariël	€ 450
Fleur	€ 375

Twee andere werkgroepen, de 'werkgroep Janet' en de 'werkgroep Jos', hebben hun Lorenzcurve al af.

figuur 6

figuur 7

- 4p **21** Teken in de figuur op de uitwerkbijlage de Lorenzcurve van de meidengroep. Laat de berekeningen zien.

Hieronder staan drie uitspraken:

uitspraak 1

De inkomens in de 'werkgroep Janet' zijn gemiddeld hoger dan die in de 'werkgroep Jos'.

uitspraak 2

De inkomensverschillen in de 'werkgroep Janet' zijn groter dan die in de 'werkgroep Jos'.

uitspraak 3

De inkomensverdeling in de 'werkgroep Janet' is rechtvaardiger dan die in de 'werkgroep Jos'.

- 3p **22** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 8

Terugtrekkende overheid speelt andere rol

De Nederlandse overheid is de laatste decennia een andere rol gaan spelen in het economische proces. Lag vroeger de nadruk op de inkomensherverdelende functie van de overheid, tegenwoordig ligt die meer op de sturing van de consumptie en de productie in ons land. Die rolverandering heeft invloed gehad op de overheidsfinanciën (zie tabel 4). Zo is er een verschuiving opgetreden van directe belastingen – in 1991 nog bijna 53% van de overheidsontvangsten – naar indirecte belastingen. Sommige politici betreuren deze ontwikkeling. Zij stellen dat de overheid in haar nieuwe rol minder aandacht besteedt aan inkomensbeleid waardoor de inkomensverschillen na belasting groter worden.

tabel 4

overheidsfinanciën (bedragen in miljarden euro's)	1991	2002	% verandering
loon- en inkomstenbelasting	29,6	37,0	25
vennootschapsbelasting	9,7	19,1	97
overige belastingen op inkomen, winst en vermogen	2,4	5,6	133
accijnzen	4,5	8,0	78
omzetbelasting (BTW)	17,3	35,0	102
overige prijsverhogende belastingen	15,6	24,9	60
totale rijksinkomsten*	79,1	129,6	
totale rijksuitgaven	89,4	125,7	
totale rijksuitgaven in % van het nationale product	41	28	

* De niet-belastinginkomsten worden hier buiten beschouwing gelaten.

In de periode 1991-2002 is er economisch gezien sprake van een terugtrekkende overheid.

1p **23** Hoe blijkt dat uit tabel 4?

Kies één van de onderstaande antwoorden.

- uit het feit dat de loon- en inkomstenbelasting relatief het minst is toegenomen
- uit het feit dat het verschil tussen rijksuitgaven en rijksinkomsten is afgenomen
- uit het feit dat het aandeel van de rijksuitgaven in het nationale product is afgenomen

2p **24** Bereken hoeveel procent van de totale rijksinkomsten in 2002 bestond uit directe belastingen.

2p **25** Leg uit dat de overheid met behulp van indirecte belastingen de consumptie kan sturen.

Bij ... (1) ... belastingen wordt geen rekening gehouden worden met verschillen in inkomen. Door een verschuiving van directe naar indirecte belastingen worden mensen met een laag inkomen relatief ... (2) ... belast dan mensen met een hoog inkomen. Dit heeft een ... (3) ... invloed op de inkomensverdeling na belasting.

2p **26** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?

bij (1) directe / indirecte

bij (2) minder zwaar / zwaarder

bij (3) denivellerende / nivellerende

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 9

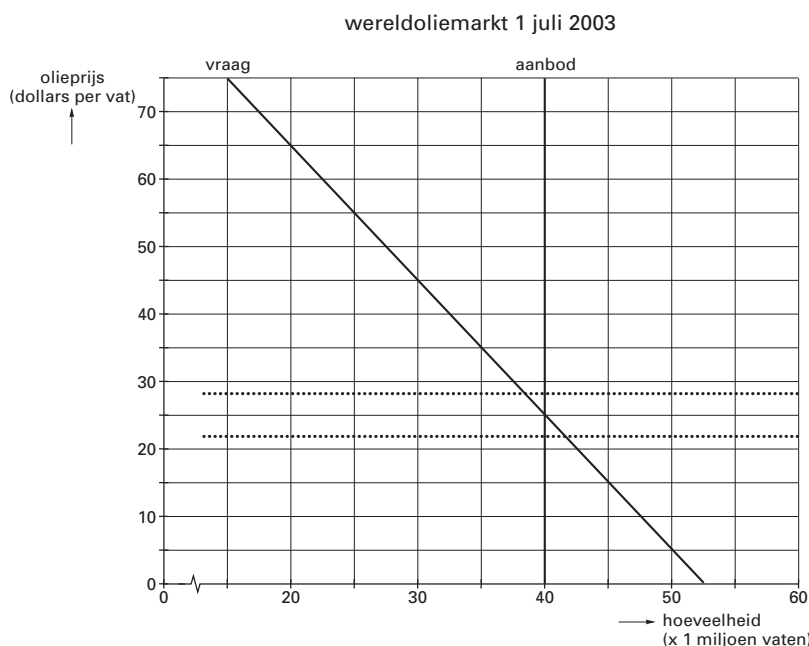
Olie te goedkoop

De OPEC is een organisatie van olie-exporterende landen met als doel afspraken te maken over de hoeveelheid aan te bieden olie. Omdat veel OPEC-landen grotendeels afhankelijk zijn van de olie-inkomsten, vindt de OPEC een sterk schommelende olieprijs niet aantrekkelijk. De OPEC ziet het liefst een olieprijs die niet lager is dan 22 dollar per vat en niet hoger dan 28 dollar per vat.

In figuur 8 is de denkbeeldige situatie op de wereldoliemarkt weergegeven op 1 juli 2003. Stel dat:

- in de tweede helft van 2003 de conjunctuur wereldwijd stagneert en dat bij een gelijkblijvend aanbod de olieprijs daalt;
- op 31 december 2003 de olieprijs op de wereldoliemarkt 15 dollar per vat bedraagt;
- begin 2004 de OPEC besluit in actie te komen om te proberen de olieprijs omhoog te krijgen.

figuur 8

De OPEC neemt 60% van het aanbod op de wereldoliemarkt voor haar rekening.

- 2p **27** Bereken het totale bedrag dat de OPEC-landen op 1 juli 2003 voor hun olie krijgen.
- 2p **28** In de tweede helft van 2003 verschuift op de wereldoliemarkt de vraaglijn van olie ...**(1)**... en de aanbodlijn van olie ...**(2)**...
Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?
bij **(1)** niet / naar links / naar rechts
bij **(2)** niet / naar links / naar rechts

Hieronder staan vier uitspraken met betrekking tot de OPEC en de wereldoliemarkt:

uitspraak 1

Een samenwerkingsverband als dat van de OPEC wordt een productiekartel genoemd.

uitspraak 2

Om de olieprijs omhoog te krijgen, moeten de OPEC-landen het aanbod van olie vergroten.

uitspraak 3

De actie van de OPEC om de olieprijs omhoog te krijgen, wordt een prijsoorlog genoemd.

uitspraak 4

Of de actie van de OPEC slaagt, is onzeker omdat ook andere landen olie produceren.

- 3p **29** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Einde

economie 1

Examen HAVO 2005

Examennummer

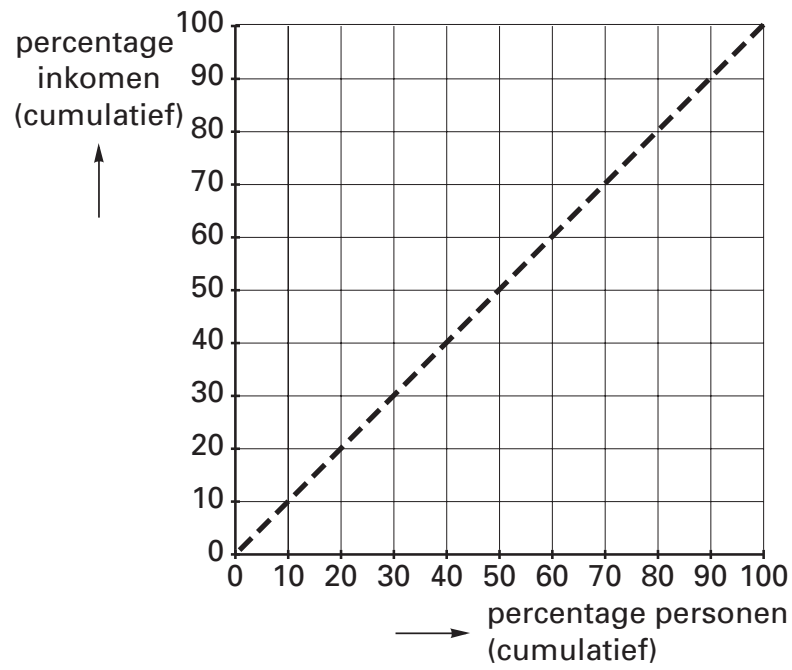
Tijdvak 1
Maandag 23 mei
13.30 – 16.00 uur

.....

Naam

.....

Vraag 21

**Voor dit examen zijn maximaal 57 punten te behalen; het examen bestaat uit 30 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.
Voor de uitwerking van vraag 8 is een uitwerkbijlage toegevoegd.**

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Kortere carrièrelijnen in het onderwijs

Henk van Vlessen is al jarenlang werkzaam als docent economie aan het Blijstein College in Udel. Hij leest met instemming de nieuwe collectieve arbeidsovereenkomst (CAO). De onderhandelaars hebben namelijk afgesproken om in de nieuwe CAO iets te doen aan de lange carrièrelijnen. Nu doet een docent er 21 jaar over om het maximale salaris te bereiken. In de nieuwe CAO is dat verkort tot 18 jaar. De onderhandelaars verwachten dat de situatie op de arbeidsmarkt een verdere verkorting in de toekomst noodzakelijk maakt.

In tabel 1 staan gegevens volgens de oude en de nieuwe CAO. Henk heeft in juli een bruto maandsalaris van € 3.014. De nieuwe CAO gaat per 1 augustus in.

bruto maandsalaris in €			
salarisregel*	volgens oude CAO	volgens nieuwe CAO	
16	2.911	3.074	* Een docent gaat elk jaar in augustus naar een hogere salarisregel tot het maximale salaris bereikt is.
17	3.014	3.179	
18	3.117	3.285	
19	3.221	3.285	

- 2p **1** Welke partijen onderhandelen over een CAO?
- 2p **2** Bereken hoeveel euro het bruto maandsalaris van Henk in augustus hoger is dan in juli.
- 2p **3** Is er volgens de onderhandelaars sprake van een krappe of van een ruime arbeidsmarkt? Verklaar het antwoord.

Hieronder staan twee uitspraken.

uitspraak 1

Het verkorten van de carrièrelijnen is een aanpassing van de secundaire arbeidsvoorwaarden.

uitspraak 2

Een CAO is een arbeidsovereenkomst tussen een werkgever en een werknemer.

- 2p **4** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 2

Mag het iets (on)gelijker?

In een land wonen 10 miljoen mensen die samen een inkomen verdienen van bruto € 500 miljard. In dit land worden binnenkort parlementsverkiezingen gehouden. Een vijftal partijen pleit voor veranderingen in het belastingsysteem om zodoende de inkomensverdeling na belastingheffing te veranderen.

- Partij A wil de hypotheekrenteaftrek beperken tot maximaal de rente over een lening van € 200.000; tot nu toe is de hypotheekrenteaftrek onbeperkt.
- Partij B streeft naar een 'vlaktaks': iedereen betaalt over het inkomen een gelijk percentage aan belasting.
- Partij C wenst het tarief van de hoogste schijf te verhogen van 52 naar 72 procent.
- Partij D is voorstander van een verhoging van de algemene heffingskorting*.
- Partij E vindt dat na belastingheffing het hoogste inkomen maximaal vijf keer het laagste inkomen mag zijn.

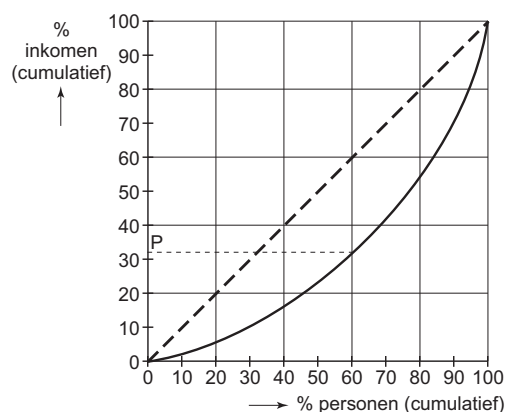
* Een voor iedere belastingbetaler gelijk bedrag dat in mindering mag worden gebracht op de verschuldigde inkomstenbelasting.

Van dit land is over het jaar voorafgaand aan de verkiezingen de inkomensverdeling na belastingheffing bekend (tabel 2 en figuur 1).

tabel 2

inkomensgroep (20%-groepen)	aandeel in totaal inkomen (%)
eerste groep	5
tweede groep	11
derde groep	16
vierde groep	23
vijfde groep	45

figuur 1

2p **5** Welk getal stelt de letter P in figuur 1 voor? Verklaar het antwoord met een berekening.

2p **6** Voldoet de gegeven inkomensverdeling aan de wens van partij E? Verklaar het antwoord.

Als partij A haar zin krijgt, zal de gegeven inkomensverdeling ... (1) ... worden. Worden de plannen van partij B werkelijkheid, dan wordt deze inkomensverdeling ... (2) ... en als de wens van partij C uitkomt, is er sprake van ... (3) ...

2p **7** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?

- bij (1) gelijk / rechtvaardiger
bij (2) ongelijker / onrechtvaardiger
bij (3) nivellering / denivellering

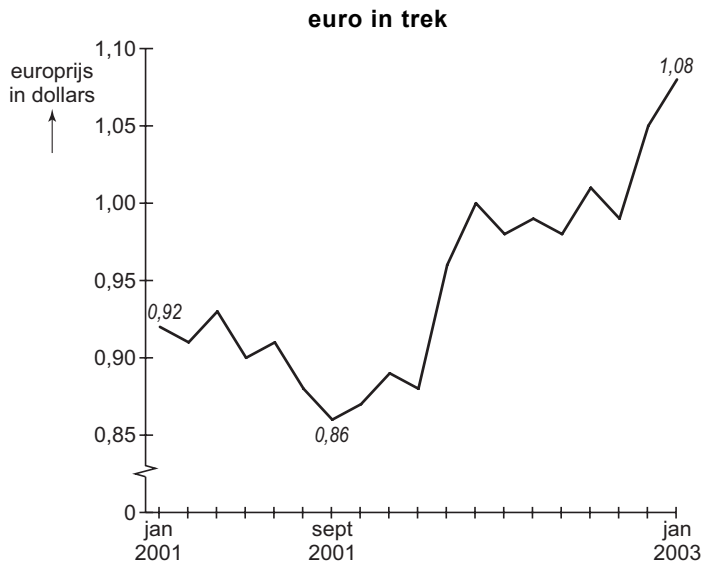
1p **8** Teken in de uitwerkbijlage bij deze opgave een lijn die de inkomensverdeling zou kunnen weergeven als het plan van partij D wordt uitgevoerd.

Opgave 3

De dolende dollar

“In januari 2003 bereikte de koers van de euro ten opzichte van de dollar een niveau dat sinds twee jaar niet meer was voorgekomen”, aldus de opening van een artikel in een Nederlands dagblad. “In september 2001 was de euro nog maar 0,86 dollar waard, maar nu piekt hij op 1,08 dollar”, vervolgt het artikel. Ter illustratie staat bij het artikel de grafiek in figuur 2 afgedrukt.

figuur 2

- 2p **9** Bereken met hoeveel procent de waarde van de dollar ten opzichte van de euro is gedaald tussen september 2001 en januari 2003.

Uit het krantenartikel zijn ook de onderstaande citaten afkomstig.

citaat 1

“De Russische regering heeft laten weten dat zij haar financiële reserves die tot vorig jaar overwegend uit dollars bestonden, in 2002 heeft omgezet in euro’s.”

citaat 2

“De Verenigde Staten van Amerika (VS) kampen met een groeiend tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans dat in 2002 opliep tot bijna 5 procent van het nationale product.”

citaat 3

“De Amerikaanse centrale bank heeft in 2002 de rente regelmatig verlaagd om zo de Amerikaanse economie te stimuleren.”

- 2p **10** Welk(e) van de citaten zou(den) een oorzaak kunnen aangeven voor de waardedaling van de dollar in 2002?

In een economiegroep van havo 5 wordt aan de hand van het krantenartikel gediscussieerd over de gevolgen van de koersdaling van de dollar voor een aantal belanghebbenden.

belanghebbende 1

Onderneming ASRO, gevestigd in Nederland, heeft ook een vestiging in de VS. Deze vestiging maakte in 2002 een winst in dollars die gelijk is aan die in 2001. ASRO verwerkt de winst van die vestiging in het jaarverslag dat in euro's luidt.

uitspraak 1

De in het jaarverslag vermelde winst van de Amerikaanse vestiging van ASRO zal door de koersdaling van de dollar in 2002 hoger uitvallen dan in 2001.

belanghebbende 2

Onderneming BOTAK, gevestigd in Nederland, exporteert in Nederland geproduceerde halffabrikaten naar de VS en stelt de rekening daarvoor op in euro's.

uitspraak 2

De concurrentiepositie van BOTAK op de Amerikaanse markt is door de koersdaling van de dollar in 2002 verslechterd.

belanghebbende 3

De heer Versluys uit Schiedam heeft in november 2001 plannen gemaakt voor een vakantie en vertrok in maart 2002 voor een trektocht van enkele maanden door de VS.

uitspraak 3

De vakantie van de heer Versluys werd door de koersdaling van de dollar duurder dan hij in november had verwacht.

belanghebbende 4

De Nederlandse financieringsmaatschappij CREDO heeft in januari 2001 een bedrag in euro's omgezet in dollars en uitgeleend aan een bedrijf in de VS. Tussen oktober 2001 en oktober 2002 is deze lening afgelost en is het bedrag weer omgezet in euro's.

uitspraak 4

CREDO heeft op de lening aan het Amerikaanse bedrijf door de koersdaling van de dollar koerswinst gemaakt.

3p **11** □ Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 4

Afvalperikelen in Udenoord

De gemeente Udenoord probeert de hoeveelheid huishoudelijk afval in te dammen. Het huishoudelijke afval in deze gemeente bestaat uit Groente-, Fruit- en Tuinafval (GFT-afval) en restafval. Een van de maatregelen om dat te bereiken is dat huishoudens naast een vast bedrag per jaar een tarief per kilo afval aan de gemeente betalen (tabel 3). In de gemeenteraad van Udenoord vindt in 2005 een discussie plaats over een verfijning van dit systeem in 2006. Deze discussie is onder andere gebaseerd op resultaten van onderzoek.

tabel 3

hoeveelheid afval en tarieven in de gemeente Udenoord in 2005	
aantal huishoudens	14.285
per huishouden ingezamelde hoeveelheid GFT-afval	395 kg
per huishouden ingezamelde hoeveelheid restafval	395 kg
vastrecht* per jaar	€ 70,00
tarief per kilo afval	€ 0,15

* bedrag dat een huishouden moet betalen ongeacht de hoeveelheid afval

uit een krant (april 2005):

Diftar werkt!

Onderzoek wijst uit dat bij huisvuilverwerking een Diftarsysteem een kleinere afvalstroom tot gevolg heeft. Diftar staat voor ‘gedifferentieerde tarieven’: hoe meer afval een huishouden aanbiedt, hoe meer het daarvoor moet betalen.

Uit het onderzoek blijkt verder dat:

- een tariefsverhoging bij GFT-afval van 1% leidt tot 1,5% minder GFT-afval;
- een tariefsverhoging bij restafval van 1% leidt tot 0,5% minder restafval.

Gemeenteraad oneens over Diftar

De discussie in de gemeenteraad leidt tot twee voorstellen. De heer Verhoef (Zelfstandig Udenoord) is voorstander van een verfijning van het tariefsysteem in 2006. Hij pleit voor een tarief van € 0,18 voor GFT-afval en van € 0,15 voor restafval.

Mevrouw Geenen (Udenoordse Belangen) kan wel instemmen met het idee van Verhoef, maar is voorstander van een tarief van € 0,15 voor GFT-afval en van € 0,18 voor restafval.

- 2p **12** Bereken het bedrag dat de Udenoordse huishoudens in 2005 voor het inzamelen van afval in totaal betaalden.
- 2p **13** Welk van beide voorstellen in de gemeenteraad leidt tot de kleinste totale stroom huishoudelijk afval? Verklaar het antwoord.
- 2p **14** Welk van beide voorstellen in de gemeenteraad leidt tot hogere inkomsten voor de gemeente? Verklaar het antwoord.

Opgave 5

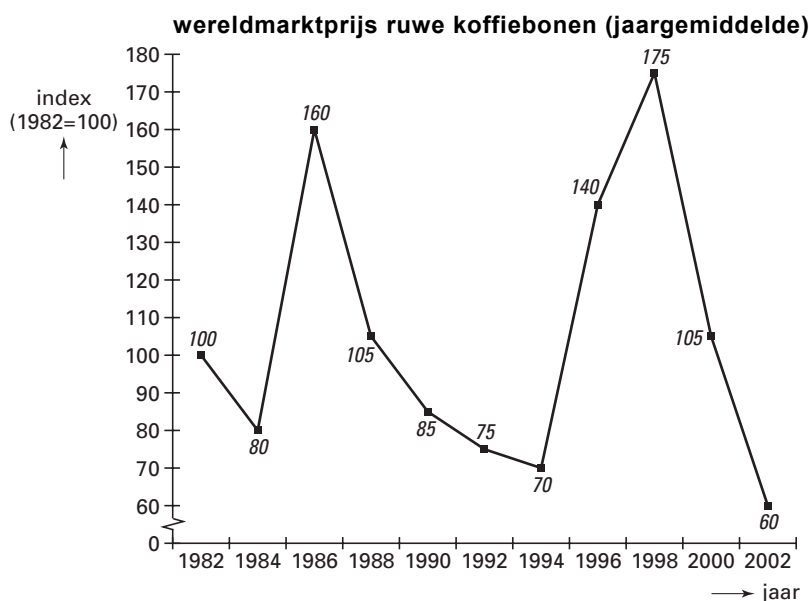
uit een krant (januari 2003):

Koffie met een bittere smaak

Door een steeds groter aanbod ligt de wereldmarktprijs van ruwe koffiebonen – die in 1998 nog een recordhoogte van \$ 0,98 per 500 gram bereikte – thans op een historisch dieptepunt (figuur 3). De koffietelers krijgen een prijs die in veel gevallen de productiekosten niet meer dekt. De IKO (Internationale Koffie Organisatie*) wenst de positie van de koffietelers te verbeteren en stelt voor een deel van de grond tijdelijk niet voor koffieteelt te gebruiken. Marktanalisten zien daar echter niets in. Zij zien liever dat de koffietelers een kwaliteitsverbetering realiseren waardoor de toegevoegde waarde van ruwe koffiebonen kan toenemen.

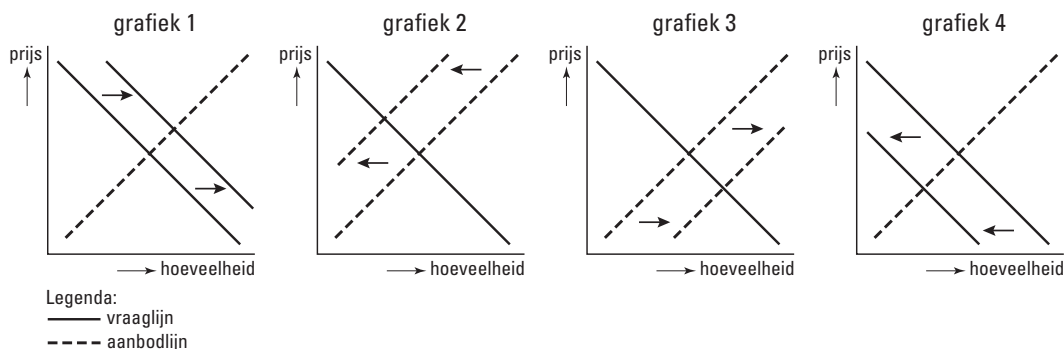
* Een samenwerkingsverband van de belangrijkste koffie-exporterende en -importerende landen.

figuur 3

2p **15** Bereken de gemiddelde wereldmarktprijs van ruwe koffiebonen in 2002 in dollars per 500 gram.

1p **16** Welke van de onderstaande grafieken brengt het voorstel van de IKO juist in beeld?

2p **17** Leg uit waarom een verhoging van de toegevoegde waarde van belang is voor de koffietelers.

Opgave 6

Kommer en kwel

De economie van een land is sterk afhankelijk van geïmporteerde olie. Begin 2004 publiceerde het planbureau een voorspelling van de economische ontwikkeling in dat land voor 2005. In de loop van 2004 stegen de olieprijsen zo fors dat de economie er door werd beïnvloed. Het planbureau kwam daarom eind 2004 met een aangepaste voorspelling voor 2005 (tabel 4). De cijfers betreffen de procentuele verandering in 2005 ten opzichte van 2004.

tabel 4

	oorspronkelijke voorspelling	aangepaste voorspelling
volume van de wereldhandel	5,25	2,00
CAO-lonen (nominaal)	2,75	2,75
nationaal product (nominaal)	3,00	2,25
werkgelegenheid	-0,75	-1,75
exportvolume	2,50	-1,30
importvolume	1,50	-1,00
volume particuliere consumptie	0,75	-1,25
gemiddeld prijsniveau	2,25	2,50

Een politieke partij reageerde op de aangepaste voorspelling met de stelling dat de belastingopbrengsten in 2005 zouden gaan tegenvallen. De partij vindt een stijging van de staatsschuld ontoelaatbaar en wil dat elke tegenvaller bij de overheidsinkomsten leidt tot een bezuiniging op de overheidsuitgaven.

Met behulp van de gegevens in tabel 4 kan de reële CAO-loonstijging worden berekend.

- 2p **18** Is de reële CAO-loonstijging in de aangepaste voorspelling groter dan, gelijk aan of kleiner dan in de oorspronkelijke voorspelling? Verklaar het antwoord.
- 2p **19** Leg met behulp van een regel in tabel 4 uit waarom de politieke partij tegenvallende belastingopbrengsten verwacht.
- 2p **20** Leg uit hoe een bezuiniging van de overheid op de overdrachtsuitgaven de werkgelegenheid kan aantasten.

Een journalist doet aan de hand van tabel 4 de volgende uitspraken.

uitspraak 1

In beide voorspellingen wordt het aandeel van dit land in de wereldhandel kleiner.

uitspraak 2

In beide voorspellingen stijgt het bedrag van de particuliere consumptie.

- 2p **21** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 7

Kloppen de cijfers van het CBS wel?

In 2003 werd er nog steeds flink gemopperd over de gevolgen van de invoering van de euro voor de inflatie. In een krant schreef een journalist dat de invoering van de euro tot forse prijsstijgingen had geleid. Hij sprak zelfs van euroflatie. Hij becijferde op basis van eigen onderzoek dat in de periode 2001-2003 de gemiddelde prijsstijging maar liefst 49% had bedragen.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bestreed dat. Dagelijks zijn 300 medewerkers van het CBS op pad om van een groot aantal artikelen de prijzen te registreren. Deze prijzen worden gebruikt om de consumentenprijsindex (CPI) te berekenen. Daarnaast onderzoekt het CBS regelmatig de uitgaven van de huishoudens. De samenstelling van deze uitgaven is van belang bij het berekenen van de CPI. Op basis van zijn berekeningen kwam het CBS voor de periode 2001-2003 uit op een veel lager inflatiecijfer dan de 49% van de journalist.

tabel 5

consumentenprijsindex CBS (2000 = 100)	
jaar	CPI
2001	104,2
2002	107,8
2003	109,8

- 2p **22** Bereken hoeveel procent volgens het CBS de prijzen in 2003 hoger waren dan in 2001.
- Bij 'euroflatie' kan er sprake zijn van kosteninflatie, winstinflatie en / of bestedingsinflatie.
- 2p **23** Kies één van deze drie inflatiesoorten en leg uit waarom die inflatie het gevolg kan zijn van het invoeren van de euro.
- De CPI is een samengesteld gewogen indexcijfer.
- 1p **24** Citeer de zin in de tekst waaruit blijkt dat de CPI een samengesteld indexcijfer is.
- 1p **25** Citeer de zin in de tekst waaruit blijkt dat de CPI een gewogen indexcijfer is.
- 2p **26** Geef een verklaring voor het verschil tussen het inflatiecijfer volgens de journalist en dat van het CBS. Ga er van uit dat de journalist en het CBS geen rekenfouten hebben gemaakt.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 8

Een hete herfst en bevroren lonen

In de herfst van 2003 onderhandelden regering, vakbonden en werkgevers over de loonstijging in de jaren na 2003. Het ging er heet aan toe. Regering en werkgevers eisten langdurige bevroering van de lonen, dat wil zeggen dat de lonen gelijk moesten blijven. De vakbonden voelden daar aanvankelijk niets voor, maar gingen uiteindelijk toch akkoord. Een belangrijke rol hierbij speelde de groei van de werkloosheid. De Nederlandse economie had al jaren te maken met verlies aan concurrentiekracht doordat de arbeidskosten sterker stegen dan die in andere Europese landen. Bevroering van de lonen zou de groei van de werkloosheid een halt kunnen toeroepen ook al betekende die bevroering – gezien de verwachte inflatie – een daling van de koopkracht van de lonen met zo'n 1,5% per jaar.

- 2p **27** Ging het bij de bevroering van de lonen om bevroering van de nominale lonen of van de reële lonen? Verklaar het antwoord.

De lonen worden bevroren om een stijging van de loonkosten per eenheid product te voorkomen. Het is zelfs mogelijk dat bij een stijging van de lonen, de loonkosten per eenheid product toch dalen.

- 2p **28** Geef daarvoor de verklaring.
- 2p **29** Leg uit hoe lagere loonkosten per eenheid product kunnen leiden tot een sterkere internationale concurrentiepositie.
- 2p **30** Leg uit hoe versterking van de internationale concurrentiepositie de groei van de werkloosheid kan afremmen.

Einde

economie 1

Examen HAVO 2005

Examennummer

Tijdvak 2
Woensdag 22 juni
13.30 - 16.00 uur

.....

Naam

.....

Vraag 8

